

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

Мірошник З.М.

« ____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2023 р.

МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗПП-19
ступінь вищої освіти бакалавр
спеціальності 053 Психологія
Верхогляд Ангеліни Олександрівни

Керівник
доктор психологічних наук, професор
Мірошник З. М.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Верхогляд Ангеліна Олександрівна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно і не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Верхогляд А. О.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ	6
1. 1. Нормативно-правове регламентування роботи волонтерів.....	6
1. 2. Психологічна феноменологія волонтерської діяльності	10
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ	16
2. 1. Психологічний супровід волонтерської роботи	16
2.2. Обґрунтування емпіричних моделей психологічного супроводу волонтерської діяльності.....	21
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Актуальність роботи. В умовах сьогодення, коли Україна потерпає від повномасштабного вторгнення, знаходиться тривалий час у військовому стані, коли виникає нагальна потреба у підтримці українських військових захисників і цивільних осіб, що постраждали через війну, волонтерський рух стає не тільки затребуваним, алей потребує всебічної підтримки. В Україні волонтерство набрало великих обертів і сприяє суспільному розвитку, привертає увагу широкого загалу до соціально-економічних проблем та звертає увагу на потреби соціально-незахищених верств населення. Також волонтерський рух відображає альтруїзм і щедрість українського народу, здатність до співпереживання, готовність піклуватися про інших людей.

Представники української психологічна науки, відповідаючи на соціальний запит щодо вивчення проблематики впливу війни на особистість, подолання наслідків травматизації через військові події, наукове і практичне забезпечення психологічної допомоги військовим і цивільному населенню, також спрямували свої зусилля на вивченні психологічного феномену волонтерства. Питаннями щодо особистості волонтерів займалися І. Завадська, О. Палилюлько, Н. Булатевич, С. Батракіна, І. Рашковська, О. Трубнікова. Мотиваційні аспекти волонтерства досліджені в роботах Е. Беспалової, Л. Коломоєць, А. Глиздової, В. Узвенчук, Н. Вайнілович. Психологіну феноменологію волонтерської діяльності досліджували Е. Балашов, В. Зливков, С. Лукомська, В. Скиданович. Засади психологічного супроводу волонтерської роботи втілено в роботах Н. Перегончук.

Актуальність і необхідність подальшого розвитку наукового обґрунтування і практичного забезпечення надання психологічної допомоги волонтерам зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи – виявлення психологічної сутності волонтерської роботи, обґрунтування моделі психологічного супроводу волонтерської діяльності

Завдання роботи:

1. Проаналізувати нормативно-правові та теоретико-методологічні засади волонтерської діяльності.
2. Визначити специфічні особливості організації та впровадження психологічного супроводу роботи волонтерів.
3. Емпірично дослідити психологічні аспекти волонтерської діяльності.
4. Розробити моделі психологічного супроводу роботи волонтерів.

Об'єктом дослідження є психологічний зміст волонтерської діяльності.

Предметом дослідження є моделювання психологічного супроводу волонтерської діяльності.

Методи. *Теоретичні:* аналіз психологічної літератури з проблематики психологічного супроводу роботи волонтерів; *емпіричні:* інтерв'ю.

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ

1. 1. Нормативно-правове регламентування роботи волонтерів

Термін «волонтер» походить від лат. «voluntarius» – добровільний, з власної волі. У сучасному тлумаченні слово вживається для позначення людини, яка робить щось, особисто допомагаючи іншим людям, охоче і без примусу або плати за це [31].

На міжнародному рівні питання організації та здійснення волонтерської діяльності регулюють міжнародні нормативні документи. Основоположним документом правового регулювання волонтерської діяльності в усьому світі є Загальна декларація волонтерів [10], прийнята 14 вересня 1990 року у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації добровольчих зусиль (IAVE). У цьому документі волонтерська діяльність розглядається як інструмент соціального, економічного, культурного й екологічного розвитку і підкреслюється, що Волонтерство – це добровільний вибір, який виявляє особисті погляди і позиції, це активна участь громадянина у житті людських спільнот, яка виражається у спільній діяльності різного роду асоціацій. Участь у волонтерській діяльності сприяє покращанню якості життя, особистому зростанню та поглибленню відчуття солідарності, а також сприяє реалізації основних людських потреб заради справедливості та миру у суспільстві.

Також у Загальній декларації волонтерів зафіксовані основні принципи волонтерської діяльності, які полягають у такому:

- волонтери визнають право на об'єднання за всіма чоловіками, жінками та дітьми незалежно від їх расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища;
- волонтери поважають гідність та культуру всіх людей;

– волонтери надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства і братерства;

– волонтери визнають рівну важливість особистих і колективних потреб, сприяють колективному забезпеченню цих потреб;

– волонтери стимулюють почуття відповідальності, заохочують сімейну, колективну та міжнародну солідарність [10].

Світовий волонтерський рух реалізується за такими напрямками

1. Обмін групами молодих добровольців, які мають на меті транслявання власної культури (історії, традицій, мови, досвіду з певних видів професійної та суспільної діяльності людини) та засвоєння аналогічної культури тієї країни. Така волонтерська практика є традиційною для багатьох країн західного світу, її засади розробляються на міжнародному рівні.

2. Добровільна безкоштовна робота волонтерів у громадських та некомерційних організаціях, яка має на меті допомогу різним категоріям населення у різноманітних видах діяльності (навчання, особистісному та професійному розвитку). Волонтери у такій роботі мають можливість для творчої та соціальної самореалізації, саморозвитку та самоствердження.

3. Добровільна систематична або епізодична допомога державним установам у здійсненні соціальної політики: допомога закладам освіти (шкільним та позашкільним) у навчально-виховній роботі, закладам соціального забезпечення в роботі з молоддю з особливими потребами та з людьми похилого віку, а також особам, що постраждали внаслідок екологічних, техногенних, військових подій.

4. Волонтерська діяльність педагогічного спрямування, яка здійснюється в дитячих та молодіжних об'єднаннях, які передбачають суспільне корисну діяльність, в різних неформальних та офіційно зареєстрованих громадських об'єднаннях [10].

Сьогодні, коли Україна потерпає від повномасштабного вторгнення російських окупантів, робота волонтерів набула великого значення і цінності.

Слід зазначити, що велика кількість людей долучається до волонтерської діяльності.

На рівні державного нормативно-правового регулювання волонтерська діяльність регламентується Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності, який направ чинності 03.09.2022 року [12]. Зазначено, щоб номінувати себе, волонтера чи організацію, потрібно дотримуватись таких критеріїв: щоденна волонтерська робота або вчинок; відсутність належності до будь-яких із політичних сил; не оплачуваність діяльності.

Згідно із законодавством і відповідно до актуальних вимог українського суспільства існують такі напрямки волонтерської діяльності.

1. Надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

2. Здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги.

3. Надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам.

4. Надання волонтерської допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів.

5. Проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання.

6. Сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів.

7. Надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру.

8. Надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України.

9. Надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації.

10. Надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України.

11. Надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України.

12. Сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи.

13. Сприяння центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, об'єднанням громадян, а також фізичним особам, які здійснюють соціальний патронаж, у проведенні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом.

14. Надання волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок інфекційних (небезпечно інфекційних, особливо небезпечних інфекційних) хвороб та епідемій.

15. Надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин.

16. Надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [12].

1. 2. Психологічна феноменологія волонтерської діяльності

У психології волонтерська діяльність розуміється як форма громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем [11]; як діяльність, що є непримусовою і ґрунтується на прагненні допомогти [15]; як справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду [14]; як активна добровільна участь громадянина в суспільному житті, що відображає особисті погляди й позиції [23]; як національна ідея – ідея милосердя та добротності, ресурс філантропії – людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя [17].

У структурі волонтерської діяльності виокремлюються п'ять основних компонентів: ціннісний компонент, мотиваційний компонент, когнітивний

компонент, емоційно-вольовий компонент, комунікативний компонент (О. А. Трубнікова [29]).

Ціннісний компонент. Волонтерська діяльність є процесом, спрямованим на реалізацію соціально й індивідуально значущої альтруїстичної цілі, яка, відповідно відображає узагальнені особистісні ціннісні орієнтації. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу життєвої концепції. Ціннісні орієнтації є відображенням у свідомості людини цінностей, визнаних як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири. Тобто, ціннісна орієнтація є, з одного боку, конкретним проявом ставлення особистості до фактів дійсності, а з іншого – системою фіксованих установок, що регулюють поведінку в кожний даний відрізок часу [25]. Такі установки (особистісні диспозиції) відмежовують значуще для даної людини від незначущого через прийняття чи неприйняття певних цінностей, усвідомлюваних як основоположні цілі життя, а також визначають прийнятні засоби реалізації цих цілей. Тим самим ціннісні орієнтації забезпечують цілісність і стійкість особистості, визначають структури свідомості і програми та стратегії діяльності, контролюють та організують мотиваційну сферу, інструментальні установки на конкретні об'єкти і види діяльності та спілкування як засіб досягнення цілей.

Отже, ціннісні орієнтації задають загальну мотиваційну та цільову програми діяльності особистості, зокрема перша відображає критерії прагнень (інтереси, переконання, ідеали), а друга – ієрархію індивідуальних переваг і зразків, які втілюють уявлення про предметне втілення прагнень особистості. Усвідомлена і сформульована ціль волонтерській діяльності зумовлюється тим, наскільки вона віддалена від об'єкта дій, а також від наявних засобів. Як правило, волонтерська діяльність реалізується як система послідовних дій, кожна з яких вирішує певне завдання у напрямку досягнення цілі, яка є найвищим регулятором діяльності [1].

Мотиваційний компонент передбачає прагнення та бажання бути дотичним до волонтерського руху в цілому та відображає вмотивованість особистості на служіння суспільству та водночас на задоволення власних потреб. Вивчення мотиваційного компоненту передбачає аналіз мотивів, намірів, цілей, мети здійснення волонтерської діяльності. Так, у своїх дослідженнях Т. П. Лях [20], надаючи мотивації в структурі особистості провідне місце, тлумачить її як сукупність спонукальних внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх факторів волонтерської діяльності автор відносить особисті чинники волонтера – особливості системи відображення, зміст ціннісно-мотиваційної сфери, індивідуальний стиль діяльності, властивості характеру, до зовнішніх факторів – чинники соціального оточення – затребуваність у суспільстві волонтерської діяльності, соціальна підтримка (правова, організаційна, технічна, матеріальна) та визнання і схвалення результатів роботи волонтерів.

Виникнення мотивів волонтерської діяльності пояснюється на підґрунті трикомпонентній моделі прийняття рішення Ш. Шварца [цит. за 19]. Першим актуалізується компонент усвідомлення наслідків на основі передбачення того, які результати діяльності (або бездіяльності) суб'єкта вплинуть на благополуччя людини, яка потребує допомоги. Якщо волонтер усвідомить, що його дії можуть зачепити іншу людину, то актуалізується другий компонент норми відповідальності. Тобто оцінюється те, якою мірою суб'єкт приписує відповідальність за власні дії та її наслідки собі чи зовнішнім обставинам. Третій компонент моделі прийняття рішень містить моральні, зокрема для волонтерів – це просоціальні моральні установки і переконання, частково чи повністю інтерізовані ним для себе як обов'язкові. Автор зазначає. Що ці норми керують прийняттям рішення людиною не безпосередньо і не автоматично (тобто на рівні звички), але лише в тій мірі, в якій наявні обидва перші аспекти: усвідомлення наслідків своїх дій для іншої людини і приписування собі відповідальності.

Когнітивний компонент структури волонтерської діяльності полягає в знанні та обізнаності людини щодо її операційної складової, можливих засобів та прийомів роботи, особливостей нормативного-правового забезпечення, етичних вимог, а також містить самооцінку щодо виконання та результативності волонтерської діяльності, самопізнання, та сприймання оточуючого світу суб'єкта у волонтерстві. Також значущими є психологічні чинники, які забезпечують рефлектування себе як волонтера: комунікативні та організаторські знання та навички, усвідомлення себе та інших учасників як суб'єктів волонтерської діяльності, знання механізмів здійснення волонтерської діяльності, її наслідків, усвідомлення власної відповідальності [29].

Емоційно-вольовий компонент волонтерської діяльності зумовлюється емоційним супроводом та вольовою регуляцією та передбачає емоційне реагування на волонтерську роботу та її самоорганізацію загалом. Зауважимо, що емоції можуть виступати як предиктор, так і ефектор діяльності волонтера. У першому випадку емоції зумовлюють мотиваційні прагнення і реалізуються у мотиваційному компоненті, у другому – зумовлюють результативність діяльності і реалізуються як індикатори досягнення цілей та відчуття задоволення від її здійснення [29].

Зважаючи на специфіку надання допомоги в сучасних реаліях українського волонтерського руху, значущими, а подекуди, і вирішальними емоційно-вольовими якостями волонтера є такі [25]:

– емпатійність як уміння співпереживати іншим, здатність індивіда емоційно відгукуватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки, почуття, проникати у їх внутрішній світ, роблячи їх частиною своєї особистості.;

– психологічна стійкість як здатність стримано реагувати на травматичні та кризові ситуації;

– наполегливість як здатність людини мобілізувати свої сили для відносно тривалої і складної боротьби з перешкодами і труднощами, що зустрічаються в діяльності на шляху досягнення цілей;

– уміння контролювати свій емоційний стан(володіти собою, своїм голосом, мімікою) як здатність стримувати емоційну експресію (напруження, сплеском емоцій, надмірне збудження, виснаження нервової системи) і страху перед соціумом через активізацію чи гальмування та стабілізацію процесів емоційно-вольової регуляції.

Комунікативний компонент у структурі волонтерською діяльності виступає таким, що забезпечує процес взаємодії з людьми, які потребують допомоги, і тому забезпечує ефективність і результативність роботи. Тут значущою властивістю виступає сформованість у волонтера комунікативної компетентності, яку розуміють як особистісну якість, утворена динамікою та ієрархією її різних зовнішніх і внутрішніх комунікацій (актів спілкування в єдності обміну інформацією, сприймання іншої людини та здійснення на нею відповідного впливу) [8]. В основі комунікативної компетентності полягає комунікативне ядро особистості як здатність до людської взаємодії взагалі, що формується у процесі соціалізації та становлення особистості протягом її життя. Ця здатність містить певні узагальнені характеристики, що забезпечують реалізацію таких актів спілкування і взаємодії:

- безпосередні чи опосередковані контакти.
- реалізацію соціальних відносин.
- регуляцію соціальних процесів,
- ціннісне ставлення до себе та до оточення,
- обмін інформацією,
- сприймання, розуміння, пізнання інших,
- відтворення соціальної поведінки,
- співпереживання,
- вплив на людей та групи

Комунікативну компетентність особистості також зумовлює її комунікативний потенціал: об'єктивні та суб'єктивні комунікативні особливості, що реалізуються свідомо або стихійно, є внутрішнім резервом людини і містять такі структурні компоненти.

1) комунікабельність – вираження потреби у спілкуванні і налагодженні соціальних відносин, вибіркового ставлення до людей, здатності до використання певних форм і засобів комунікації;

2) готовність до взаємодії – здатність до вступу в контакт, підтримання спілкування, досягнення цілей спільної діяльності.

3) комунікативна програма поведінки – наявність алгоритмів спілкування, усвідомлення способу та прийомів встановлення контакту відповідно соціального, ситуативного та діяльнісного контексту;

4) емоційно-емпатійні можливості – сформованість емоційних властивостей особистості, які забезпечують реалізацію соціальної перцепції іншої людини;

5) соціальне місце в групі – соціально-ролові позиції у певних групах відповідно до статусу, який людині надають інші члени цих груп. І відповідно до яких реалізуються соціальні експектації;

б) комунікативні здібності – сукупність індивідуально-психологічних властивостей, що зумовлюють і забезпечують успішний комунікативний процес; включають два комплекси якостей:

– здатність використовувати у спілкуванні свої особистісні комунікативні властивості (саморегуляція, соціально-психологічна спостережливість, мовленнєві і перцептивно-рефлексивні властивості);

– властивості, що зумовлюють володіння технікою спілкування і контакту (здатність встановлювати і підтримувати контакт, прогнозувати характер і зміст взаємодії, долати труднощі у спілкуванні, обирати адекватні вербальні і невербальні засоби спілкування) [17].

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ

2. 1. Психологічний супровід волонтерської роботи

Психологічний супровід розглядається в таких трактуваннях: психологічний супровід як система професійної діяльності психолога, спрямована на усвідомлення соціально-психологічних умов для успішного здійснення діяльності і психологічного розвитку суб'єкта цієї діяльності [26]; психологічний супровід як мультидисциплінарний метод, який забезпечує єдність зусиль фахівців з різних галузей, і полягає у формуванні ними орієнтаційного поля розвитку, де відповідальність за діяльність несе сам суб'єкт розвитку [24]; психологічний супровід як позиція психолога по відношенню до суб'єктів взаємодії, де основними принципами роботи є включення, участь, забезпечення [22].

Психологи зауважують, що психологічний супровід є недирективною формою психологічної допомоги, спрямованої не тільки на посилення або удосконалення певних якостей і можливостей особистості, а на розвиток і, особливо, саморозвиток самосвідомості особистості [28]. Тобто це така психологічна допомога, яка запускає механізми саморозвитку й активізує власні ресурси людини. Щодо психологічного супроводу волонтерської роботи, то тут має місце певна специфіка, зумовлена особливостями змістового та процесуального аспектів діяльності. Тому необхідно виділити основні суттєві структурні елементи психологічного супроводу, а саме: головну мету, суб'єкти та об'єкти, принципи, основні напрямки, форми, методи і засоби психологічного супроводу.

Метою психологічного супроводу волонтерської діяльності ми вбачаємо створення цілісного соціально-психологічного середовища, в якому

активізуються процеси особистісного саморозвитку та самовизначення волонтерів, внаслідок чого в них формується професійна (волонтерська) самосвідомість. Категорія цілісного соціально-психологічного середовища передбачає єдність простору психологічної допомоги та відповідних впливів, в результаті яких відбувається удосконалення особистісних якостей, становлення волонтерської суб'єктної позиції та засвоєння соціальних цінностей.

Цілісність освітнього простору розуміється як його здатність забезпечити інтеграцію трьох його складових:

- навчального простору, в якому відбувається навчання новим формам поведінки, емоційно-вольової саморегуляції, формування алгоритмів когнітивної діяльності, спілкування, реалізації специфічних видів діяльності відповідно до завдань волонтерської роботи;

- освітньо-рефлексивного, в якому здійснюється активація та саморегулювання процесів просування у царині волонтерської діяльності;

- соціально-практичного, тобто простору реалізації волонтерської роботи в реальних ситуаціях які стосуються конкретних людей.

В зарубіжній освітній практиці широко застосовуються елементи тьюторського супроводу – діяльності по індивідуалізації освіти, спрямованої на виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів студентів, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім запитом студента, на формування його навчальної та освітньої рефлексії [26]. Завданням тьютора є розширення існуючого освітнього простору кожного тьюторанта до перетворення цього простору у відкритий. Закритий освітній простір – це простір, в якому існує певний шлях, який планує викладач і за яким він проводить студента. Відкритий освітній простір надає студенту вибір індивідуальної освітньої траєкторії і забезпечує формування в нього досвід самовизначення. Інакше кажучи, завданням тьюторського супроводу є поєднання особистісного та академічного змісту навчально-професійної підготовки.

Ми вважаємо, що такий світовий досвід може бути застосований у вітчизняній практиці підготовки волонтерів у реалізації таких напрямів психологічного супроводу:

1) супровід-співробітництво, який передбачає спільне планування психолога і волонтера (тьютора і тьюторанта), аналіз, співтворчість, рефлексію; вимагає дій, необхідних для наступного самостійного подолання проблем, які виникли, тобто прояву особистої відповідальності, творчості, власних унікальних якостей студента;

2) супровід-ініціювання, який передбачає створення психологом волонтеру (тьютором тьюторанту) необхідних умов для вільного, індивідуального, самостійного вибору шляху та засобів вирішення завдань діяльності і, тим самим, створення умов для самопізнання, саморозвитку, самовизначення, реалізації свого особистісного і творчого потенціалу і водночас збереження при цьому своєї індивідуальної своєрідності та психологічного і фізичного здоров'я.

Відповідно до вище зазначеного, об'єктами психологічного супроводу виступають волонтери, зокрема їхня особистісна, когнітивна, емоційна-вольова сфери, аспекти досвіду щодо самоорганізації та саморегуляції діяльності, визначення індивідуально ефективного стилю діяльності, формування напрямів власного розвитку. Суб'єктами психологічного супроводу можуть виступати (відповідно до конкретних запитів і завдань) професіонали різного фаху (психологи, соціальні працівники, юристи, економісти тощо).

Основними принципами психологічного супроводу роботи волонтерів такі, що зумовлюють досягнення мети і результативності психологічної допомоги, що здійснюється [18].

1. Принцип визнання цінності особистості, її внутрішнього світу, її індивідуальності. В процесі реальної взаємодії з людиною, яка здійснює волонтерську роботу, це реалізується:

- у повазі до людини, визнанні її честі і гідності;

- у визнанні її неповторності, унікальності;
- у безоцінному ставленні до її переживань як подій, що мають суб'єктивну значущість;
- у толерантному ставленні до недосконалих аспектів особистості, у розумінні і прийнятті певної недосконалості особистості, що розвивається та є здатною до подальшого саморозвитку.

2. Принцип суб'єктності містить сукупність ідей і цінностей, які стверджують універсальну значимість людського буття в цілому й окремої особистості зокрема. Однак, активність людини може бути зорієнтована в будь-якому напрямку, у тому числі і на антигуманні цілі чи саморуйнацію. Використання цього принципу у практиці допомоги волонтерам означає підтримку такої спрямованості активності особистості, яка співпадає з гуманістичними цінностями, як щодо самої особистості, так і щодо соціального оточення.

3. Принцип значущості Іншої людини та співпереживання відображає значущість іншої особистості, її існування. Психологічна допомога завжди передбачає специфічний контакт, де в умовах психологічної безпеки, довіри, взаємоповаги відбувається взаєморозкриття двох особистостей. Клієнт, через вербалізацію своїх думок та виявлення почуттів екстериорізує внутрішній план своїх переживань, психолог на основі емпатійного ставлення до клієнта розкриває себе, у, тим самим, вступає з ним у специфічну діяльність співпереживання. У цьому контакті стають можливими взаєморозуміння, взаємообмін внутрішніми змістами свідомості, ресурсами, і створюються умови для активізації особистісного розвитку волонтера.

Основні напрями психологічного супроводу волонтерської діяльності зумовлені специфікою основних видів діяльності психолога, в межах яких може надаватись психологічна допомога: діагностика, корекція, консультування, просвіта, профілактика, прогностика.

Принципи побудови та організації діагностичного аспекту психологічного супроводу полягає у відповідності наступним вимогам:

1) відповідність діагностичного інструментарію цілям і завданням ефективного розвитку та саморозвитку особистості волонтерів.

2) прогностичність використовуваних методів, тобто можливість прогнозувати на їх основі певні особливості особистісного удосконалення на подальших етапах життя і діяльності, попереджати потенційні порушення і труднощі.

3) високий розвиваючий потенціал методу, тобто можливість отримання розвиваючого ефекту в процесі самого обстеження та побудови на його основі різних розвиткових та корекційних програм [22].

Розвивальна робота в умовах психологічного супроводу спрямована на створення соціально-психологічних умов для цілісного психологічного розвитку особистості волонтера, зокрема для формування та удосконалення індивідуального стилю когнітивної, комунікативної, організаційної специфічно-професійної (волонтерської) діяльності. Психокорекційна робота націлена на розв'язання в процесі такого розвитку конкретних проблем особистості, поліпшення її суб'єктивного психічного самопочуття.

В рамках консультування можуть бути вирішені наступні завдання:

- надання допомоги особам, що зазнають труднощів у певних ситуаціях, пов'язаних із спілкуванням і взаємодією з іншими людьми;
- навчання волонтерів навичкам самопізнання, саморозкриття і самоаналізу, використання своїх психологічних особливостей і можливостей для успішного розвитку, ефективної поведінки;
- надання психологічної допомоги та підтримки особам, які знаходяться у кризовому стані чи в ситуації актуального конфлікту.

Форми, методи і засоби реалізації різних видів надання психологічної допомоги визначаються, з одного боку, специфікою цих видів діяльності (діагностика, корекція, консультування, просвіта, профілактика, прогностика), з іншого – запитами волонтерів, суб'єктивними чинниками їхньої індивідуальності, а також завданням надати оперативну чи пролонговану допомогу. Перша необхідна у критичних ситуацій та в стані психологічної і

фізичної втоми волонтера, друга протягом усього часу та має не тільки актуальний, але й прогностичний ефект.

2.2. Обґрунтування емпіричних моделей психологічного супроводу волонтерської діяльності

Розробка запропонованих нами моделей психологічного супроводу волонтерської діяльності ґрунтувалась на результаті опитування волонтерів, які здійснюють роботу в умовах актуальної ситуації військового стану в Україні. Вони здійснюють допомогу воїнам ЗСУ, внутрішньо переміщеним особам, цивільним особам, які постраждали внаслідок поранень, людям, які через ворожі бомбардування залишилися без домівок та елементарних речей, населенню деокупованих територій.

Опитування проводилось у формі нестандартизованого (або вільного) інтерв'ю, в процесі якого ми керувалися загальним планом відповідно до завдань нашого дослідження. Переваги такого опитування полягають у гнучкості процедури, що дозволяє домогтися хорошого контакту з респондентом, легше управляти спілкуванням з респондентом, забезпечує надходження більш глибокої інформації, припускає широкий діапазон підходів до різних респондентів.

Загальний план інтерв'ю містив питання, спрямовані на отриманні інформації про мотивацію волонтерів, про специфіку їхньої діяльності, про особливості їхньої організаційної та комунікативної діяльності, про труднощі, з якими вони стикаються, про необхідність у певній допомозі.

1. Розкажіть про ваш досвід волонтерської роботи. Коли та із чого Ви розпочали свою роботу?
2. Чи можете Ви назвати причини Вашої участі і волонтерському русі?
3. Що саме Ви робите? (у чому полягає Ваша діяльність?)
4. На вашу думку, яку користь волонтери дають ЗСУ, населенню, державі ...? (У чому полягає позитивний результат Вашої роботи?)

5. У чому полягає Ваша відповідальність за результати роботи?
6. Скільки людей зазвичай долучаються до Ваших заходів? Хто є Вашими партнерами?
7. Як Розподіляються функції, обов'язки відповідальність?
8. Чи долучаються до Вашої роботи (епізодично чи систематично) люди, які не є волонтерами? Як Ви до цього ставитесь (що вони роблять, допомагають чи заважають).
9. На вашу думку, чим можуть допомогти волонтерам (державні структури, фахівці різних галузей)?
10. З якими проблемами ви стикаєтесь у волонтерській роботі? (психологічні, матеріальні, юридичні, безпекові тощо)?
11. Яких знань (навичок) Вам не вистачає?
12. Чи потрібна Вам особисто допомога психолога? В якому аспекті?

Додатково були поставлені питання про кризові ситуації, пов'язані із небезпекою для життя, зі страхами, емоційними перевантаженням, суб'єктивним станом втоми і неблагополуччя.

Виходячи з опиту сутності та закономірностей організації психологічного супроводу та аналізу відповідей респондентів, отриманих в процесі інтерв'ю ми запропонували модель пролонгованого психологічного супроводу волонтерської роботи (рис. 2.1). Зауважимо, що такий супровід передбачає постійне і тривале втручання, що має як актуальне, так і перспективне значення.

Зауважимо на те, що психологічний супровід реалізується у таких напрямках: науковий (тобто надання психологічної допомоги реалізується з обґрунтуванням усіх заходів теоретичною концепцією психолога, а також забезпечую волонтерам необхідні наукові знання); прикладний (забезпечення можливості застосувати набуті знання та сформовані особистісні властивості у різних сферах життя)% практичний (завданням допомоги є формування навичок, що стосуються саме практики волонтерської діяльності)

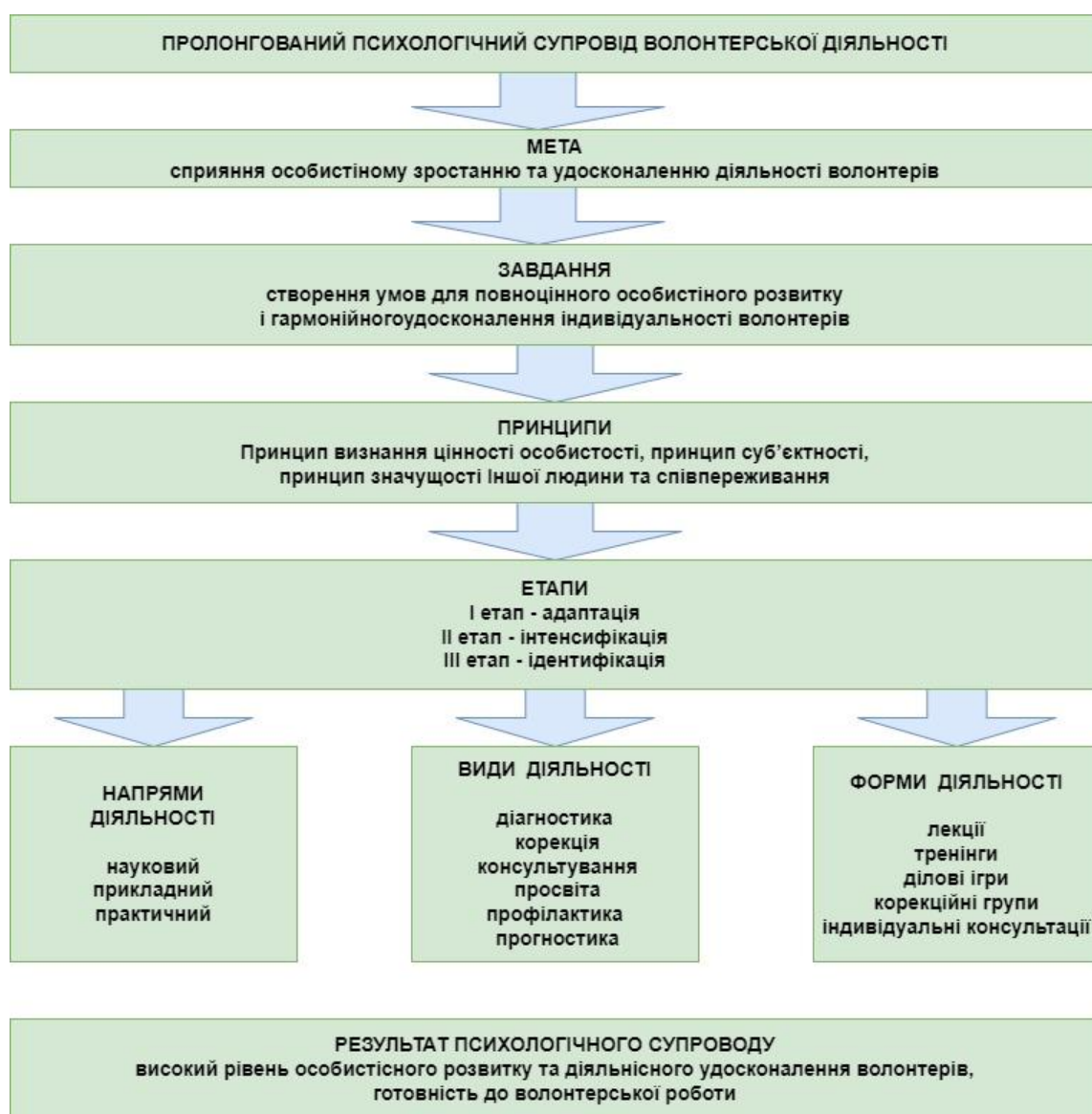

Рис. 2.1. Модель пролонгованого психологічного супроводу волонтерської діяльності

Аналіз відповідей респондентів продемонстрував також необхідність в оперативному психологічному втручанні внаслідок виникнення критичних ситуацій, що може спричиняти гострі травматичні переживання волонтерів. Також внаслідок тривалого психологічного і фізичного навантаження можливі подібні деструктивні наслідки. Тому ми запропонували модель оперативного психологічного супроводу (рис. 2.2). В кризових ситуаціях реагування характеризується тим, що виникає блокування когнітивних процесів, які

забезпечують вироблення стратегії подолання, та вольових процесів, які забезпечують саморегуляцію та самоконтроль реалізації цих стратегій.

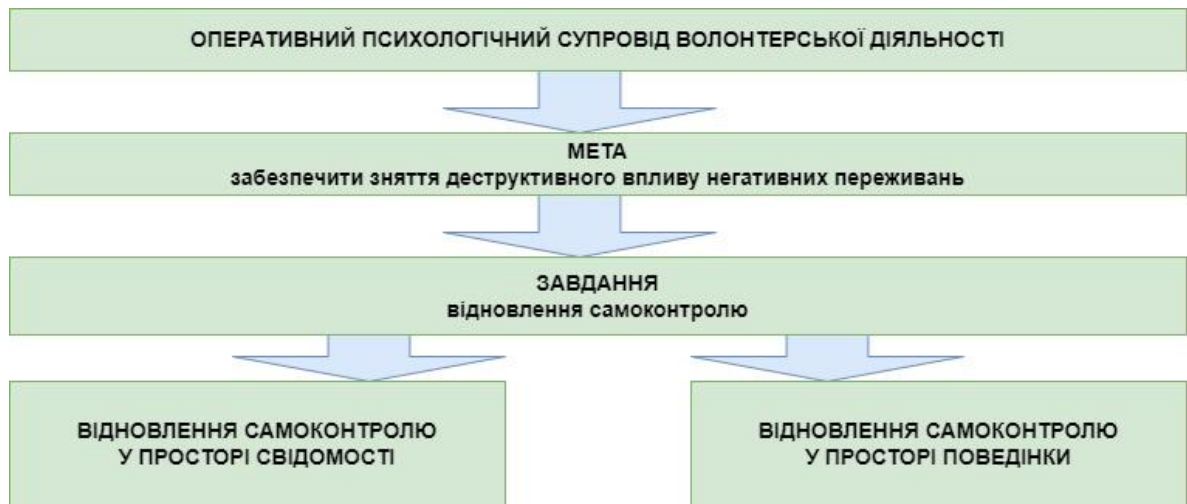

Рис. 2.2. Модель оперативного психологічного супроводу волонтерської діяльності

Тому метою оперативного психологічного втручання є зняття такого когнітивно-вольового блоку та відновлення самоконтролю. Втручання здійснюється у просторах свідомості, внаслідок чого відбувається самоопанування, формування раціонального оцінного ставлення до ситуації, відволікання від негативних емоцій, рефлексивне осмислення своїх можливостей щодо подолання проблемності ситуації, винайдення індивідуально ефективних методів подолання, прийняття рішення. В просторі поведінки відновлюються механізми саморегуляції, застосовуються техніки встановлення емоційної рівноваги, зняття гострого стресу, а також способи ефективної діяльності, пов'язаної з волонтерськими завданнями. При наданні оперативної допомоги застосовуються специфічні методи кризового психологічного консультування. Його сутність полягає в тому, що особистість проявляє самостійність, активність у подоланні ситуаційно обумовлених суперечностей, однак їй бракує інформації, певного розуміння цілісності ситуації і, відповідно, проблеми. Завдання психолога – допомогти волонтеру через розширення уявлень про різні аспекти його переживання.

ВИСНОВКИ

Психологічний зміст волонтерської діяльності відображає її специфічні особливості, як-от громадянська участь в суспільно корисних справах, непримушення до виконання, прагнення допомогти, відображення власних альтруїстичних поглядів і переконань суб'єкта.

У структурі волонтерської діяльності виокремлюються п'ять основних компонентів: ціннісний компонент (відбиття просоціальних моральних установок), мотиваційний компонент (прагнення бути дотичним до актуальних суспільних завдань волонтерського руху, наміри щодо надання допомоги), когнітивний компонент (наявність відповідних знань щодо усвідомлення технічних, організаційних, нормативних, правових знань, які забезпечують виконання волонтерської роботи), емоційно-вольовий компонент (звітність до емоційної та вольової регуляції, необхідної для здійснення волонтерської роботи та самоконтролю власних переживань, наявність навичок організації волонтерської діяльності), комунікативний компонент (здатність до встановлення контакту, здійснення ефективної взаємодія з іншими людьми, тими, хто потребує допомоги, з колегами-волонтерами).

Психологічний супровід – це цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, розвитку й корекції пізнавальних, мотиваційних, емоційно-вольових процесів особистості, який є суб'єктом супроводу. Цей процес передбачає собою комплексний психологічний вплив на особистість, метою якого є активізація саморозвитку людини. Психологічний супровід становлення особистості волонтера полягає в психологічній допомозі подолання труднощів, корекції деструктивних впливів кризових ситуацій, формування індивідуального стилю саморегуляції та самоконтролю.

Для емпіричного обґрунтування моделей психологічного супроводу волонтерської роботи було проведено вільне інтерв'ю, в якому був поданий перелік обов'язкових питань щодо мети і завдань волонтерської роботи, її

операційної і змістової складових, напрямів, можливих труднощів здійснення. У додаткових аспектах опитування звертали увагу на необхідність психологічної підтримки, конкретизували, які саме деструктивні наслідки можуть виникати через фізичне, емоційне навантаження, травматизацію, страхи.

На основі теоретичного аналізу психологічної феноменології волонтерської діяльності, сутності і завдань психологічного супроводу та результатів опитування волонтерів було розроблено моделі психологічного супроводу волонтерської роботи. Запропоновано пролонговану модель психологічного супроводу, спрямовану на забезпечення умов особистісного розвитку, уникнення деструктивних впливів війни, профілактику ускладнень в особистісних сферах емоційної регуляції, формування навичок вольової самоорганізації, ефективного спілкування. Також запропоновано оперативну модель психологічного супроводу для застосування в умовах критичних ситуації, які викликають гостру травматичну реакції, що виявляється у блокуванні самоконтролю. Застосування прийомів кризового консультування у просторі свідомості і просторі поведінки сприятиме зниженню травматизації та відновленню механізмів самоконтролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Е. М. Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 24. С. 12-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_24_5
2. Беспалова К. О. Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 3. С. 67–71.
3. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с. URL: https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/02/5_ukr_digital_whole.pdf
4. Булатевич Н., Батракіна Є. Психологічні особливості осіб, які займаються волонтерською діяльністю. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 10-23. URL: https://www.researchgate.net/publication/333709625_PSIHOLOGICNI_OSIBLI_VOSTI_OSIB_AKI_ZAJMAUTSA_VOLONTERSKOU_DIALNISTU
5. Вайнілович Н. А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 2. С. 53-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_2_12
6. Вайнола Р. Х. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Київ: Академпрес, 1999. 285 с.
7. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
8. Єсіна Н. О. Поняття та сутність волонтерської діяльності в Україні. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 1. С. 73-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2017_1_9

9. Завадська І. М., Палилюцько О. М. Допомога як стиль життя: психологічні аспекти волонтерської діяльності. *Інклюзія і суспільство*. Вип. 1. 2022. С. 47-55. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1-7>
10. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини: навч. посіб. К.: Просвіта, 2002. С. 67-80.
11. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Правова система: теорія і практика*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 104-107. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.1.17>
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Набрання чинності 03.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>
13. Закон України Про волонтерську діяльність: Відомості Верховної Ради (ВВР). 2011. № 42. 435 с. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
14. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Психологічні особливості волонтерської діяльності у сучасній Україні: мотиваційний аспект. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2015. № 2 (15). С. 40-45.
15. Карпиловська С. Я. Дослідження стану волонтерського руху жінок, що перенесли РМЗ. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / За ред. Максименка С. Д. Київ, 2001. Т. III, ч. 8. С. 107-114.
16. Климчук В. О. Мотиваційні конфлікти особистості: модель психологічної допомоги. *Практична психологія та соціальна робота*. № 8. 2013. С. 17-21.
17. Коваль Г. В. Волонтерство як складний соціально-психологічний феномен. *Технології розвитку інтелекту*. 2017. Т. 2. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2017_2_6_4

18. Коломоєць Л. І., Глиздова А. Ю., Узвенчук В. С. Психологічні особливості мотивації волонтерської діяльності. *Психологічний часопис: журнал Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. № 5 (9). С. 79-90. URL:

https://www.researchgate.net/publication/326407446_PSIHOLOGICNI_OSOBLI_VOSTI_MOTIVACII_VOLONTERSKOI_DIALNOSTI

19. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.

20. Лях Т. Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (8). С. 84-91. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_22\(8\)_13.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_22(8)_13.pdf)

21. Мохорєва О. М., Горошко М. О. Волонтерство як соціальний феномен. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, Україна, 15 квіт. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 79-90. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7bdfb52e-2b59-4fe5-a698-d68202761fd8/content>

22. Мушкевич М. І. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 2011. Т. XIII, ч. 1. С. 287-294.

23. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2(57). С. 25-40.

24. Перегончук Н. В. Модель психологічного супроводу розвитку професійної компетентності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології*: Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Т. XI. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Випуск 19. С. 364-380.

25. Рашковська І. Психологічна структура особистості сучасного українського волонтера: теоретичний аспект. *Соціальне і правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні в умовах безпекових викликів*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Навчально-науковий інститут права УДУ ім. М. Драгоманова (м. Київ, 27 квітня 2023 р.). Київ, 2023. С. 128-133

26. Савицька О. В. Психологічний супровід формування професійної компетентності майбутнього психолога. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2012. Вип. 4. С. 193-199.

27. Скиданович В. Психологічна структура волонтерської діяльності студентів ДВНЗ. *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*: збірник наукових праць: психологія. 2018. Випуск 22. С. 62-68. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/psp/article/view/3174/3603>

28. Становських З. Л. Психологічний супровід особистості в період середньої дорослості на перехідних етапах її професійного розвитку / Психологічний супровід навчання різних категорій дорослого населення: колективна монографія. К.: Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна. С. 356-440.

29. Трубнікова О. А. Структура соціально-психологічної готовності особистості до волонтерства. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2009. Т. 7. Вип. 19. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_19/sb_19_48.pdf

30. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. Науково-теоретичний альманах «Грані». Т. 20; 7 (147). С. 72-79. URL: https://www.researchgate.net/publication/320204414_Volonterstvo_sutnist_fenomena_ta_osoblivosti_jogo_funkcionuvanna_v_sucasnij_Ukraini

31. Volunteer / Cambridge English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/volunteer>